

MOGUĆNOST SOLIDARNOSTI IZMEĐU PROFESORA I STUDENATA U PROTESTU

Milica Resanović*

Apstrakt

Posle prikaza istorijata studentskih borbi u Beogradu i odnosa između profesora i studenata koji je tokom ovih protesta bio uspostavljen, ispituje se u kakvom su odnosu bili studenti i profesori tokom blokade Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu 2014. godine. Kako bi se razmotrilo kakav odnos je bio uspostavljen između ovih aktera tokom trajanja blokade, autorka će pokušati da odgovori na pitanja da li je među profesorima postojalo razumevanje za studentske zahteve, da li su i studenti i profesori doživeli blokadu kao legitiman vid borbe za studentske zahteve i da li je postojala solidarnost između profesora i studenata u protestu. U radu će prvo biti prikazani stavovi studenata o protestu i ulozi profesora u njemu, a potom će u drugom delu rada biti više reči o tome kako se profesori odnose prema blokadi i kako doživljavaju vlastitu ulogu u protestu.

Ključne reči: solidarnost, studentski protesti, aktivizam nastavnika, metodi studentske borbe, studentski zahtevi.

Uvod

Studentski protesti predstavljaju vid otpora omladine¹ protiv različitih društvenih i političkih prilika i problema u obrazovanju. Pripadnost studenata formalnom obrazovnom sistemu pogoduje razvijanju težnji da što više saznaju o svom društvu i sticanju znanja putem kojih tumače

---

* milica_resanovic@yahoo.com

1 Pod pojmom omladina podrazumeva se socijalna kategorija, a ne samo životno doba koje je određeno biološkim i psihološkim činiocima. Dakle, u modernom društvu omladina se definiše, tumači, ali i doživljava kao nešto više od skupa osoba istog uzrasta, „kao entitet koji delimično poseduje neka grupna svojstva ili kao jedinstvena strukturalna matrica odrastanja, tj. kao specifičan institucionalni odnos i prostor u koji se smeštaju mladi ljudi u kome oni sebe, kao i drugi njih, doživljavaju na specifičan način“ (Milić, Čičkarić, 1998: 13). Pojam omladina se u radu koristi i razumeva kao ekvivalent pojmu mladost.

društvenu stvarnost na jedan analitičan način, a „težnja mladih da što više saznaju o svom društvu je često aktivistički progresivno motivisana“ (Fle-re, 1973: 15). Po rečima Ilišina, studenti predstavljaju avangardu mladih koja promovise nove trendove na svim društvenim područjima, odnosno segment omladinske populacije najosposobljeniji da u ime mladih artikuliše njihove interese, aspiracije i probleme, te moguće alternative društvenog razvoja (Ilišin, 2008: 227).

Iako je studentskim protestima širom sveta od šezdesetih godina XX veka do danas zajedničko to da kritički orijentisan deo generacije mladih pruža otpor postojećem poretku ili artikuliše kritiku nekog njegovog aspekta (najčešće visokog obrazovanja), potrebno je smestiti studentske pokrete u društveni kontekst u kome oni nastaju kako bi se razumele razlike u njihovim zahtevima, ciljevima, strategijama delovanja i dometima. Kada je u pitanju nastanak studentskih protesta, Milić i Čičkarić smatraju da oni predstavljaju oblik moralne i duhovne pobune koji nastaje najčešće u kriznim razdobljima, kada se osporava legitimnost društvenog sistema (Milić, Čičkarić, 1998: 66). Međutim, treba imati na umu da ipak nije svim studentskim pokretima cilj da osporavaju legitimnost čitavog društvenog sistema, već je nekima cilj samo rešavanje konkretnog problema u određenom vremenskom roku (npr. cena školarine, zastarelost kurikula). Govoreći o zahtevima studentskih pokreta, Altbah primećuje da postoje dva tipa studentskih pokreta: prvi je okazoni (rešavanje precizno definisanog problema ili seta problema), a drugi vrednosno orijentisan i teži široj društvenoj promeni (zahtevi za jednakošću različitih društvenih grupa, borba protiv autoritarne vlasti i sl.) (Altbach, 1966, prema Kovačić, 2014: 44). Čini se da je možda ispravnije govoriti o kontinuumu gde na jednom kraju stoji vrednosno orijentisan aktivizam, a na drugom okazoni (*single-issue* akcije), a da se konkretni protesti pozicioniraju negde na ovom kontinuumu u zavisnosti od toga koje zahteve studenti istaknu u prvi plan. Postoji širok spektar mehanizama kojima se studenti u protestu služe za postizanje promena, i on obuhvata pisanje peticija, protestne šetnje, blokade fakulteta i *online* aktivizam.

Studentski aktivizam u svojim različitim formama predstavlja jedan vid političkog aktivizma. Podaci dobijeni u novijim istraživanjima vrednosnih orijentacija i stavova mladih u Srbiji (Jarić, Živadinović, 2012: 188) upućuju na to da studentska omladina upravo predstavlja onaj deo omladine kod kojeg su identifikovane najviše stope političkog aktivizma. U teoriji i istraživanjima politički aktivizam se često posmatra na dva načina, u užem i u širem smislu (Jarić, Živadinović, 2012: 188, Tomanović, Stanojević, 2015: 97). U užem smislu politički aktivizam podrazumeva uključenost u konvencionalno shvaćenu politiku kroz delovanje političkih stranaka ili sindikata i glasanje na izborima, a u širem smislu obuhvata ne-

formalne aktivnosti koje se kreću od potpisivanja peticija preko različitih oblika protesta do blokiranja i okupiranja javnih prostora, kao i različite inicijative koje mogu biti formalizovane u vidu građanskih udruženja npr. za zaštitu civilnih prava, ekologije, unapređenja lokalne zajednice, kulture ili zabave.

Kada se govori o stopama političkog aktivizma mladih u današnjim zapadnoevropskim društvima karakteristično je da dolazi do pada interesovanja mladih za politički aktivizam u užem smislu (EUYOUPART, 2005), a porasta netradicionalnih političkih aktivnosti (Norris, 2003, u: Tomanović, Stanojević, 2015: 97). Iako ne postoje podaci koji bi precizno izrazili trendove političke participacije mladih u Srbiji, postojeća istraživanja potvrđuju da mladi u poređenju sa starijima značajno manje participiraju u samom izbornom procesu, da su češće stranački neopredeljeni, da se ređe odlučuju da pristupe nekoj od političkih stranaka, kao i da su ispotprosečno zastupljeni u organima vlasti (Golubović, 2007; Tomanović, 2012; Pavlović, 2012). Međutim, u poređenju s drugim evropskim državama, mladi u Srbiji su znato češće članovi političkih partija, ali je među njima više neaktivnih nego aktivnih članova, što implicira poželjnost posedovanja članske knjižice ali ne i aktivizam (Vukelić, Stanojević, 2012, u: Tomanović, Stanojević, 2015: 97). Bez obzira na veće stope članstva mladih u političkim partijama u poređenju sa stopama u zapadnoevropskim državama, kada se sumarno posmatraju stope političkog aktivizma, istraživački podaci ukazuju na to da je među mladima rasprostranjen distanciran i pasivan odnos prema politici i učešću u najrazličitijim političkim aktivnostima (Jarić, Živadinović, 2012, Tomanović, Stanojević, 2015: 110).

Slabu zainteresovanost za politiku i malu uključenost u politički život treba dovesti u vezu s društveno-ekonomskim prilikama. Za mlade je život u uslovima produžene postsocijalističke transformacije praćen brojnim rizicima, od kojih su najznačajniji visoka nezaposlenost, nestabilno i neuređeno tržište rada, oskudni stambeni resursi i odsustvo institucionalne podrške za sve navedene probleme (Tomanović, 2012). S izbijanjem ekonomske krize 2008. godine egzistencijalna neizvesnost s kojom se mladi suočavaju je postala još izrazitija. Ekonomske i političke prilike bude kod mladih strah od egzistencijalne neizvesnosti, na šta država i društvo adekvatno ne reaguju već marginalizuju specifične potrebe mladih, što dovodi do toga da oni, verujući da su potpuno bespomoćni da izmene nešto, odustaju od političkog aktivizma i povlače se u sferu privatnog (Čičkarić, 2007: 254).

Iako su među mladima rasprostranjeni nezadovoljstvo, razočaranost i osećaj bespomoćnosti, nisu svi mladi u istoj meri odustali od političkog aktivizma. U pogledu strukture politički aktivnih mladih treba naglasiti da

su studenti značajno politički aktivniji² od mladih drugih zanimanja (Jarić, Živadinović, 2012: 188). Kada je u pitanju tip aktivizma,³ istraživački podaci ukazuju na to je antisistemski obrazac najzastupljeniji među studentima. Ovo se posredno može tvrditi na osnovu podataka dobijenih u istraživanju sprovedenom 2011. godine⁴ u kojem je utvrđeno da je antisistemski obrazac najzastupljeniji kod mladih uzrasta između 19. i 25. godine života (*ibid.*, 194), i da je ovaj obrazac u pozitivnoj korelaciji s brojem pročitanih knjiga, indeksom kulturnog kapitala i nivoom obrazovanja (*ibid.*, 194).

Studentski protesti predstavljaju vid studentskog antisistemskog političkog aktivizma. U ovom radu će biti više reči o odnosu između profesora i studenata tokom blokade Filozofskog fakulteta 2014. godine. Nakon kratkog prikaza ranijih studentskih akcija i odnosa između profesora i studenata koji je u njima bio uspostavljen, biće više reči o tome da li su studenti profesore videli kao relevantne aktere koji mogu da utiču na tok i ishod protesta 2014. godine, i kako su profesori sami doživeli svoju ulogu u ovim okolnostima. Nadalje, na osnovu odgovora dobijenih u intervjuima sa studentima i profesorima biće prikazano šta profesori misle o zahtevima i mehanizmima delovanja studenata, da li su učestvovali u nekim aktivnostima koje su studenti u protestu organizovali i biće ispitano da li je postojala solidarnost između ovih dveju grupa tokom blokade.

Važno je naglasiti da karakteristike konkretnog studentskog protesta i odnosa između profesora i studenata koji se tokom njegovog trajanja uspostavi istovremeno zavise, s jedne strane, od društvenih prilika u kojima protest nastaje, a s druge, od prilika koje vladaju na fakultetu na kome se studentski pokret formira i na koje društveni kontekst utiče, ali ih ne određuje u potpunosti. Analizirajući odnos između profesora i studenata tokom blokade 2011. godine, Jana Bačević komentariše kako „profesori sada zaista sa vama [studentima] nemaju više ništa zajedničko:

-
- 2 Ovdje se misli i na konvencionalne oblike političkog delovanja (glasanje i partijske aktivnosti) i na nekonvencionalne oblike (proteste, demonstracije, peticije, bojkot, rasprave o političkim pitanjima).
  - 3 Ovdje je preuzeta tipologija političkog aktivizma iz studije *Mladi – naša sadašnjost: istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*, u kojoj su identifikovana tri obrasca aktivizma među mladima: 1. stranački aktivan obrazac (učešće u izbornim kampanjama, učešće na izborima i prisustvovanje predizbornim mitinzima), 2. pasivan obrazac (praćenje političkih događaja, raspravljanje o politici i lokalnim problemima s prijateljima i glasanje na izborima), 3. antisistemski obrazac (učešće u štrajkovima, demonstracijama i posete tribinama, predavanjima i javnim skupovima) (Jarić, Živadinović, 2012: 192).
  - 4 Misli se na istraživanje koje je 2011. godine sproveo Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, a na osnovu čijih rezultata je nastala studija *Mladi – naša sadašnjost: istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji* (videti: Tomanović, 2012).

njima je u interesu da zadrže svoj posao, da imaju platu takvu kakva jeste ili veću, a svima je, implicitno ili eksplicitno, priprećeno da se ne sme talasati, jer ako se talasa, onda će se postaviti pitanje o reizborima ili izborima za viša zvanja, a jednom kada nekom dođe drugi reizbor, a on ne bude izabran za više zvanje – taj neko gubi posao“ (Baćević, 2012: 62). Međutim, autorka naglašava da su tokom te blokade profesori sa sociologije pružili podršku studentima u protestu, napominjući da je olakšavajući faktor za ove profesore bilo što su zajednički kao odeljenje nastupili, pa je kolektivizacijom odgovornosti skinut pritisak sa pojedinca. Imajući na umu ova zapažanja o blokadi 2011, treba se zapitati se da li je odnos između profesora i studenata u narednoj blokadi tri godine kasnije bio isti, budući da su im u ovakvoj strukturi obrazovnog sistema interesi suprotstavljeni, ili su specifične prilike i klima na fakultetu usloveli nešto drugačiji odnos i omogućili razvoj solidarnosti između ovih grupa.

Solidarnost se u ovom radu tumači kao *politička solidarnost*, odnosno kao priključivanje protestnom pokretu uz prihvatanje njegovih osnovnih načela i taktika kojima se služi (Hirsch, 1990: 243, Hirsch, 1986: 379). Hirš ograničava koncept solidarnosti na polje socijalnih pokreta, te se ovakvo poimanje solidarnosti pokazuje kao izuzetno pogodno za iskustveno istraživanje socijalnih pokreta, njihovih svojstava, dinamike i načina na koje vrše mobilizaciju. Ciljevi pokreta predstavljaju ključni faktor u mobilizaciji (Gramson 1976, Fireman and Gramson 1979, u: Hirsch, 1986: 373–374). Saglasnost drugih grupa s ciljevima pokreta predstavlja nužan, ali ne i dovoljan činilac omasovljavanja protesta. Kako bi se mobilizacijski potencijal pokreta realizovao potrebno je da različite grupe prihvate mehanizme kojima se pokret služi zarad ostvarivanja svojih ciljeva. Pod pojmom *participacija* u ovom radu se podrazumeva kratkoročna spremnost pojedinaca i grupa da učestvuju u određenim protestnim aktivnostima (npr. spremnost određenih profesora da dođu na plenum ili da učestvuju u alternativnim predavanjima), putem koje se manifestuje izvestan stepen otvorenosti u komunikaciji između različitih pojedinaca/grupa i pokreta, i koja istovremeno predstavlja dobar osnov pokretu za pridobijanje šire podrške.

Iskustva studentskih protesta u Beogradu od šezdesetih godina XX veka do danas

Posle Drugog svetskog rata studentski protesti u Beogradu su se periodično javljali od šezdesetih godina prošlog veka do danas. Govoreći o studentskom aktivizmu u Srbiji, treba reći da je uloga studenata Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu bila velika. Studenti Filozofskog

fakulteta su najčešće organizovali studentske proteste, njihov aktivizam je bio pokretač za aktivizam studenata drugih fakulteta i na ovom fakultetu je organizovan najveći broj blokada. Može se reći da je mehanizam delovanja studenata ovog fakulteta neretko bio radikalniji od delovanja studenata drugih fakulteta. Kako bi se razumelo zašto su u specifičnim istorijskim trenucima organizovani konkretni protesti i koje su bile njihove odlike – težnje studenata, zahtevi, mehanizmi delovanja i mobilizacijski potencijal – neophodno je smestiti studentska kretanja u širi društveno-istorijski kontekst.

Kada se pomene studentski protest jedna od najčešćih asocijacija je 1968. godina. Studentski protesti su te godine bili rasprostranjeni širom sveta, ali je studentski pokret u svakoj državi imao svoje individualne karakteristike i težišta. Jugoslovenski studentski pokret bio je deo međunarodnog političkog i kulturnog pokreta, ali se razlikovao od studentskih pokreta na Zapadu po razlozima zbog kojih su studenti organizovali proteste i porukama koje su slali političkoj eliti i široj javnosti. Početkom juna 1968. izbile su protestne akcije na većim i starijim univerzitetima u Jugoslaviji (u Beogradu, Sarajevu, Ljubljani i Zagrebu), a vrhunac je dostignut u vidu štrajka na Univerzitetu u Beogradu koji je trajao nedelju dana. Studentski pokret bio je levo orijentisan, što se vidi i po parolama⁵ i po programskim dokumentima⁶ koji su se primarno ticali opštih društvenih problema (društvenih nejednakosti, nezaposlenosti, birokratizacije), a tek sekundarno specifičnih problema školovanja (Popov, 1990: 52). Iako su studenti samostalno organizovali pokret, protest i blokadu fakulteta (Popov, 1990: 54), njima se priključio i pružio im podršku deo profesora, kritičke inteligencije i deo građana. Saradnja s profesorima koji su bili kritičkog stava prema tadašnjem režimu bila je značajna za artikulisanje ciljeva studentske borbe i obezbeđivala je veću legitimnost studentskim zahtevima. Nakon štrajka, predstavnici vlasti su optužili pojedine profesore da su bili pokretači studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu 1968. godine, tj. da „kvare omladinu“ (Kanzleiter, 2009: 40), što je dovelo do izbacivanja grupe profesora i asistenata s Filozofskog fakulteta. Proces izbacivanja nastavnika Filozofskog fakulteta bliskih časopisu *Praxis*, trajao je nekoliko godina, a završio se izbacivanjem grupe od osam profesora i asistenata (Mihailo Marković, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić, Dragoljub Mićunović, Zagorka Pešić-Golubović, Miladin Životić, Trivo Indić

5 Parole: *Dole crvena buržoazija, Studenti – radnici, Dole kneževi socijalizma, Posao svima, Birokratijo – sebi ruke od radnika, Samoupravljanje od dna do vrha* (Popov, 1990: 66).

6 U Beogradu su formulisana tri dokumenta *Proglas, Rezolucija i Akciono-politički program* (Popov, 1990: 52).

i Nebojša Popov). Otpori represiji bili su veoma snažni, pa je pokušaj izbacivanja realizovan tek po usvajanju posebnog zakona u januaru 1975.

Izneverena obećanja data nakon prestanka protesta 1968. godine i prilike koje su nastupile u jugoslovenskom društvu, prouzrokovali su povlačenje mladih iz političke sfere. Period sedamdesetih godina XX veka karakteriše opadanje političkog aktivizma, a period osamdesetih otuđenje od institucija političkog sistema i zamena formalnog političkog aktivizma neformalnim socijalnim aktivizmom (Milić, Čičkarić, 1998: 93).

U periodu blokirane transformacije, država i politički i obrazovni sistem, nisu bili sposobni da zadovolje socijalne, političke i kulturne potrebe mladih. Osećaj nezadovoljstva i uskraćenosti motivisao je mlade da organizuju proteste i učestvuju u njima (građanski i studentski protesti 1991, 1992, 1996/97, 1999 i 2000). U knjizi *Generacija u protestu*, Milić i Čičkarić su se, na osnovu sprovedenog istraživanja s učesnicima protesta, odlučile da govore o mladima aktivnim u protestima od 1991. do 2000. godine kao o jednoj *političkoj generaciji*.⁷ One smatraju da su pripadnici jedne starosne kohorte u periodu blokirane transformacije postali svesni svog jedinstvenog položaja i da su zajedničkom akcijom nastojali da pruže otpor postojećem poretku. Među mladima u ovom periodu, studentska omladina je predstavljala najradikalniju generacijsku jedinicu. Studentski protesti 1996/7 bili su vid borbe protiv vrha političke vlasti, kulta ličnosti, autoritarne političke kulture, ograničavanja slobode informisanja i javnog istupanja i marginalizacije kulture (Milić, Čičkarić, 1998: 69). U ovim protestima studente su podržali profesori Univerziteta u Beogradu (Pavlović, Bogdanović, 1997). Veliki deo profesora je delio nezadovoljstvo koje su i studenti u protestu osetili, te su oni odlučili da podrže ove studentske zahteve koji su po svojoj prirodi bili politički, ekonomski, socijalni i kulturni, i da se priključe studentskim demonstracijama 1996/7. Solidarnost profesora sa studentima u ovom protestu demonstrirana je i kada su se profesori priključili studentima koji su na ulici stajali naspram kordona policije (Mimica, 1997).

U periodu nakon 2000. godine (deblokirana transformacija⁸), sporađično se pojavljuju studentski protesti, ali je njihov mobilizacijski poten-

---

7 Koncept političke ili socijalne generacije uobličio je Karl Mannheim (*Karl Mannheim*) kako bi prilikom proučavanja generacijskog grupisanja stavio akcenat na značaj veze između specifičnog društveno-istorijskog konteksta i distinktivnog stila i odgovora koji mladi razvijaju na društvo i politiku, a koji ih razlikuje od generacije starijih. Aktivna politička generacija prisutna je kada postoji isto iskustvo, ali i isto tumačenje istorijskog dešavanja koje se ispoljava u volji za promenom političkih okvira (Kuljić, 2008: 73).

8 Sintagma „deblokirana transformacija“ odnosi se na period posle 2000. godine, kada je dovršena „prvobitna akumulacija kapitala“ konverzijom resursa od strane bivših

cijal opao, a studentski zahtevi su koncentrisani uglavnom oko partikularnih interesa u vezi sa uslovima studiranja i visinom školarine i drugih nameta na fakultetu. Tokom proteklih desetak godina studenti su uglavnom u prvom planu iznosili zahteve u vezi sa uslovima studija, pre svega njihovim finansiranjem, a potom zahtev da obrazovanje bude finansirano iz državnog budžeta i svima dostupno. Treba naglasiti da se promena fokusa studentskih borbi s opšte društvene i političke promene na rešavanje konkretnih problema u ograničenom vremenskom roku odvija u uslovima reforme u domenu visokog obrazovanja. Kada se govori o visokom obrazovanju nakon dvehiljadite, neophodno je pomenuti dva neraskidivo vezana procesa – intenzivnije povlačenje države iz finansiranja visokog obrazovanja i implementaciju Bolonjske deklaracije. Uvođenje reformi u visoko obrazovanje u Srbiji u skladu s Bolonjskom deklaracijom je započeto 2005. godine, kada je usvojen Zakon o visokom obrazovanju. Ovaj zakonom je u sistem visokog obrazovanja uveo nekoliko promena, od kojih su najvažnije: a) tri ciklusa studija u skladu s Bolonjskom deklaracijom, b) korišćenje Evropskog sistema prenosa bodova (ESPB), c) transformacija viših škola u visoke škole strukovnih studija i njihovo integrisanje u sistem visokog obrazovanja i d) uvođenje dveju kategorija studenata u pogledu načina finansiranja (student finansiran iz budžeta i samofinansirajući student). Proces implementacije Bolonjske deklaracije nije mehanički proces u kojem pasivni akteri realizuju direktive koje im se odozgo nameću, već se međusobno sadejstvo različitih aktera u univerzitetskom polju ovaploćuje u specifičnim strategijama i mehanizmima koji određuju oblik i dinamiku reforme.

Izmene u načinu organizovanja i finansiranja studija su otežale međusobno povezivanje studenata, omasovljavanje protesta i artikulaciju zahteva koji bi se ticali širih potreba društva. Partikularnost zahteva studentskih borbi proizlazi iz želje da se vlastito obrazovanje realizuje u uslovima rasta nezaposlenosti, nestabilnosti tržišta rada i odsustva institucionalne podrške za sve navedene probleme. Protesti nastaju pre svega kao reakcija na opšte društvene uslove i uslove studiranja, kako finansijske, tako i formalne uslove upisa u narednu školsku godinu, koji studentima otežavaju ili onemogućavaju dalje školovanje. Iako su široj javnosti uglavnom bili vidljivi samo partikularni zahtevi u vezi sa uslovima studija, sastavni deo većine studentskih protesta bile su aktivnosti, poput debata, tribina, javnih predavanja, čitalačkih sekcija i pisanja tekstova, u okviru kojih su studenti

---

pripadnika nomenklature, ali i ratnih preduzetnika u službi Miloševićevog režima. Ovaj termin upućuje na „vreme normalizacije“, u kojem se srpsko društvo i država uključuju u međunarodni poredak, zasnovan na tržišnoj ekonomiji i pluralističkom političkom sistemu (Lazić, 2011: 65).

nastojali da artikulišu širi kritički osvrt na društveni sistem i uticaj političkih i ekonomskih promena na položaj studenata.

Komercijalizacija visokog školstva je promenila prirodu odnosa između profesora i studenata, koja, po rečima Konrada Paula Lismana, postaje sličnija prirodi odnosa između poslodavca i zaposlenog (Liessmann, 2008). Uprkos rastu komercijalizacije visokog obrazovanja, koja povlači i izvesne izmene u odnosu između profesora i studenata, svaki studentski protest, pa tako i odnos između profesora i studenata u njemu, treba dovesti u vezu sa specifičnim prilikama u datom društvenom kontekstu, karakteristikama visokog obrazovanja, kao i prilikama na fakultetu na kome protest nastaje. Tokom studentskih protesta u proteklih desetak godina masovna podrška profesora je izostala, mada su pojedini profesori pokazali spremnost da komuniciraju sa studentima i na izvestan način podrže protest. Tokom blokada 2006, 2011. i 2014. pojedini profesori su učestvovali u „alternativnim predavanjima“ u organizaciji studentskog pokreta na kojima se govorilo o problemima u visokom školstvu. Štaviše, alternativna predavanja nisu bila samo prilika da se diskutuje o pitanjima u neposrednoj vezi sa strukturom i kvalitetom visokog obrazovanja, već su predstavljala prostor na kojem je podsticana kritička analiza društvene stvarnosti. Takođe, treba reći da su profesori bili polarizovani po pitanju odnosa prema Plenumu/Zboru: jedni su negirali legitimnost ovog vida studentskog organizovanja, a drugi pristajali da u njemu učestvuju i pregovaraju sa studentima o njihovim zahtevima i daljem toku protesta.

Pogled studenata na zahteve, metod borbe i odnos s profesorima tokom blokade

Tokom blokade 2014. godine studenti Filozofskog fakulteta bili su podeljeni na učesnike blokade (blokadere), aktivne protivnike blokade (antiblokadere) i pasivne studente. Na osnovu intervjua sprovedenih s blokaderima i antiblokaderima, biće predstavljeno kako studenti ocenjuju zahteve protesta, blokadu kao metod borbe za studentske zahteve, da li vide profesore kao aktere koji doprinose realizaciji studentskih zahteva i kako vrednuju angažman profesora tokom samog protesta.

Iz prikupljenog materijala može se zaključiti da se blokaderi jednoglasno slažu da su zahtevi bili opravdani. Realizacija zahteva je predstavljala cilj studentske borbe oko kojeg je postojala saglasnost studenata u protestu. Štaviše, postojala je unutargrupna solidarnost budući da su blokaderi delili uverenje da je blokada fakulteta jedini mogući efikasan vid studentske borbe u datim uslovima. Blokaderi uviđaju da blokada predstavlja

radikalni metod delovanja, ali smatraju da je takav vid borbe opravdan budući da zahtevi koje su upravi slali ranije i različiti načini na koje su pokušali da artikuliraju svoje interese nisu urodili plodom.

„Ja i moje društvo, mi smo bili protiv blokade do [...] dana pred blokadu, jer smo smatrali da je to jako radikalna stvar. Nismo tada ni uviđali koliko je taj sistem ceo ... koliko je sve tu okorelo, i da nema drugog načina“ (blokader, Etnologija i antropologija).

S druge strane pak, svi intervjuisani antiblokaderi su osporavali i kritikovali blokadu kao metod studentske borbe ocenjujući je kao „nasilan“, „varvarski“, „skandalozni“, „nedemokratski“ i „primitivan“ način delovanja. Kada su u pitanju zahtevi blokadera, antiblokaderi nisu bili tako isključivi kao po pitanju mehanizma borbe, već su izražavali oprečne stavove o zahtevima. Antiblokaderske ocene zahteva blokade kreću se od blagonaklonog stava preko tolerisanja zahteva iako ispitanici ne osećaju da dele interese studenata u protestu, do ocena da je blokada neopravdan hir nedovoljno vrednih studenata.

„Prvobitno sam se slagala sa zahtevima studenata, da se ne plaća prijava preko 60 poena. Bili su mi sasvim razumni i sve, sve okej. Jedino mi je taj metod blokade za postizanje ciljeva, bio neprihvatljiv“ (antiblokaderka, Sociologija).

„Ništa od toga nisu moji interesi, ja sam imala potpuno suprotan problem jer sam dala više poena tokom studija, pa nisam ni imala 60 poena da prijavim, nego 52, pa sam nešto tu mislila šta još, tako da ti zahtevi ni na koji način mene nisu pogađali, ali sam razumela da to nekim ljudima znači“ (antiblokaderka, Sociologija).

„Njihovi motivi, koliko sam ja mogao da shvatim prateći događanja, borimo se za beneficije uz što manje obaveza“ (antiblokader, Sociologija).

Razlike u stavovima studenata u vezi s opravdanošću ove blokade, nisu situaciono kreirane niti zavise od toga da li ih lično pogađaju izmenjeni uslovi upisa u narednu školsku godinu, već su neraskidivo vezane za razlike u percepciji ključnih aktera od kojih u Srbiji najviše zavisi ostvarivanje studentskih prava. Dok blokaderi pored nadležnih institucija vide i studente kao aktere od kojih zavisi ostvarenje studentskih prava, antiblokaderi smatraju da studentska prava zavise samo i isključivo od nadležnih institucija. Na pitanje „Od koga danas u Srbiji najviše zavisi ostvarivanje studentskih prava?“ nijedan student nije spomenuo profesore, premda se u odgovorima na druga pitanja vidi da studenti profesore ne smatraju potpuno irelevantnim akterima za ostvarivanje studentskih prava.

„Ja mislim da najviše zavisi od studenata. Koliko se oni angažuju, cima-ju, guraju, toliko će da dobiju“ (blokader, Filozofija).

„Pa valjda od Ministarstva prosvete. Jer u suštini oni su ti koji donose odluke, dosta zavisi od same uprave Filozofskog i Univerziteta. Mislim da studenti ne mogu mnogo toga da promene“ (antiblokader, Sociologija).

Iako su mišljenja ovih grupa u vezi s konkretnim protestom (prvenstveno upotrebljenim metodom, kao i dometima i posledicama protesta) bila suprotstavljena, studenti su bili jedinstveni u oceni rada uprave (dekan i prodekani). Ispitanici, kako oni koji su podržavali blokadu tako i oni koji su joj se suprotstavili, oštro su kritikovali nezainteresovanost dekana i drugih članova uprave i njihovu nekompetentnost da reše datu situaciju. Kritika rada uprave, prvenstveno dekana, prisutna je i u nemalom broju intervjuja sprovedenih s profesorima. Nacrtom ovog istraživanja bili su obuhvaćeni i članovi uprave, ali niko od njih nije bio spreman da učestvuje u istraživanju. U jednom od svojih medijskih pojavljivanja, dekan Miloš Arsenijević je izjavio da „uprava Fakulteta neće razgovarati sa studentima dok ne obustave blokadu, a onda možemo razgovarati svakog dana“ (Arsenijević, „Sve više prijava protiv studenata“). Odbijanje razgovora sa studentima u protestu, kao stav kojeg se dekan čvrsto držao tokom dužeg perioda, niko od ispitanika nije smatrao dobrom strategijom, štaviše postoji snažno uverenje kako među studentima, tako i među profesorima, da je tvrdoglavo zagovaranje ove strategije doprinelo prolongiranju blokade i zaoštavanju odnosa između profesora i studenata, kao i unutar ovih grupa.

Kada je u pitanju percepcija mogućnosti profesora da utiču na tok blokade, ispitanici iz obeju grupa studenata su ambivalentni. Iz blokaderske perspektive, profesori su svojim ponašanjem posredno doveli do izbijanja protesta. Ovi ispitanici smatraju da su se profesori na sednicama saglasili sa previsokim cenama školovanja i oštrim i krutim pravilima o prenosu i prijavi ESPB bodova u novoj školskoj godini, što je prouzrokovalo studentsko nezadovoljstvo. Većina blokadera smatra da su profesori imali mogućnost da utiču na tok protesta kroz otvorenu komunikaciju i saradnju sa studentima, ali da do toga nije došlo. Jedan od učesnika blokade ovim rečima oslikava šta bi bilo da su profesori više razgovarali sa studentima i otvorenije pristupili njihovim zahtevima:

„Sami blokaderi bi uvideli da profesori nisu neka sujeta grupa čiji je jedini cilj da blokada prestane. Profesori bi možda i mogli da postanu posrednici između uprave i nas da je bilo komunikacije, jer bi na taj način dobili novu dimenziju legitimiteta“ (blokader, Psihologija).

Ipak, nekoliko blokadera je izrazilo veliki stepen nepoverenja u profesore. Ovi ispitanici smatraju da profesore ne odlikuje nikakav akcioni potencijal, te da oni nisu ni na koji način mogli da utiču na tok ovog a ni bilo kog drugog protesta.

„Tvoji profesori su impotentni mislioci samim tim i delatnici, oni nisu radili ništa. Studenti su radili ono što su mislili da treba da rade, a profesori su samo sedeli i mislili i povremeno nam isključivali struju“ (blokader, Filozofija).

Ni među antiblokaderima kao ni među blokaderima ne postoji jedinstven stav po pitanju uloge profesora u blokadi. Deo intervjuisanih antiblokadera smatra da profesori nisu mogli da utiču na tok blokade u ondašnjim fakultetskim uslovima zbog odsustva sluha uprave za zahteve studenata. Drugi su pak smatrali da je uloga profesora u obustavi blokade bila odlučujuća i da je zahvaljujući njihovom angažmanu rad fakulteta normalizovan.

„Pa, blokada se završila pod uticajem profesora i njihovim organizovanim delovanjem preko nekog saveta ili senata ili šta već“ (antiblokader, Sociologija).

Govoreći o ulozi profesora u blokadi, blokaderi prave razliku između profesora koji su podržavali i osporavali blokadu, bar na njenom početku. Ovi ispitanici smatraju da podrška tih malobrojnih profesora nije bila dovoljna da bi uticala na tok protesta, ali izražavaju izvestan stepen naklonosti i otvorenosti za saradnju s onim profesorima koji su ih podržali, smatrajući da kod njih „bar“ postoji svest o studentskim problemima.

„(...) jasno se moglo razlikovati ko je protiv, a ko je za. U jednom trenutku je i njima prekipelo, jer je to previše dugo trajalo, mislim i oni treba da prime platu i da rade pa je i razumljivo“ (blokader, Psihologija).

Sasvim suprotnog stava su antiblokaderi, koji jednoglasno tvrde da su ove podele između profesora bile kratkog daha i da su ubrzo po izbijanju blokade svi profesori bili istog stava – protiv blokade.

„Čak i oni koji su podržavali blokadu su promenili mišljenje kad su videli o čemu se radi“ (antiblokader, Sociologija).

Izuzev nekoliko blokadera, svi ispitanici smatraju da profesori potencijalno mogu da odigraju značajnu ulogu tokom protesta. Blokaderi su mišljenja da veći deo profesora nije želeo da taj potencijal realizuje, budući da je jedini način njegove realizacije neposredna komunikacija sa studentima u protestu, do koje nije moglo da dođe pošto su profesori protest, preciznije blokadu, smatrali nelegitimnim vidom borbe. Oni naglašavaju da su malobrojni profesori bili senzibilisani za studentske zahteve, ali da čak ni oni nisu bili spremni/voljni da iskažu solidarnost sa studentima u blokadi. Inicijativu da se pozove policija kako bi se „razbila“ blokada blokaderi doživljavaju kao nasilje i opisuju da između njih i profesora pristalica ove inicijative postoji jasan odnos dominantan /dominirani.

S druge strane, među antiblokaderima je prisutno uverenje da su profesori neposredno odgovorni za uspostavljanje normalnog rada fakulteta. U očima antiblokadera, profesori su tokom blokade predstavljali adresat za njihove probleme (npr. strah da školska godina neće biti važeća) i očekivali su od njih da na bilo koji način (čak i policijom) „reše problem“, odnosno doprinesu obustavi blokade. Kada govore o situacijama u kojima je očekivani angažman profesora izostao, ovi ispitanici izostanak „pravda-ju“ problemima u komunikaciji između profesora i uprave, i smatraju ga direktnom posledicom neadekvatnosti date uprave.

Dakle, većina studenata deli uverenje da uloga profesora u protestu nije beznačajna, ali na različiti način doživljavaju ulogu profesora u minuloj blokadi, te imaju različita viđenja potrebnog i poželjnog angažmana profesora. Spremnost blokadera da razgovaraju s profesorima koji razumeju njihove probleme upućuje na to da grupa u protestu nije potpuno antagonistički nastrojena prema celom nastavnom kadru, ali da to nije bilo dovoljno da se u protestu 2014. godine uspostavi adekvatna komunikacija, a kamoli zajednička akcija.

Protest i studenti u protestu kroz prizmu profesora

Na ovom mestu je značajno utvrditi kako se studentski zahtevi i blokada, kao metod borbe za studentska prava, percipiraju od strane profesora. Budući da je mali broj profesora pristao da učestvuje u istraživanju, o stavovima profesora o blokadi i njihovom doživljaju vlastite uloge tokom blokade možemo samo da nagađamo. Treba napomenuti da su neki od profesora ispitanika tokom blokade bili upravnici odeljenja. U radu odgovori ovih ispitanika nisu posebno obeleženi, budući da nije identifikovana značajna razlika u percepciji studenata između uloge upravnika odeljenja i drugih članova nastavnog osoblja u kontekstu protesta, kao ni među samim intervjuisanim profesorima.

Gotovo svi profesori koji su pristali da učestvuju u istraživanju su upoznati sa zahtevima studenata i smatraju da su zahtevi, ili barem neki od njih, opravdani. Izuzev jednog, svi ispitanici smatraju „opravdanim“ i „racionalnim“ dva zahteva: a) da se budžetskim studentima ne naplaćuje prijavljivanje preko 60 bodova i da im se ne oduzima mogućnost da prijavljuju preko 70 bodova, i b) da se vrate budžetski finansirane produžene godine za sve studente koji su ostvarili budžet upisujući četvrtu godinu. Dok neki ispitanici ove zahteve smatraju opravdanim u kontekstu važećih formalnih propisa na Filozofskom fakultetu i Bolonjske reforme, drugi tumače njihovu opravdanost u ključu kritike samog sistema visokog obrazovanja, a sistem naplaćivanja bodova nazivaju „kapitalističkim idiotizmom“.

Na pitanje da li je opravdan prvi zahtev (da se budžetskim studentima ne naplaćuje prijavljivanje preko 60 bodova i da im se ne oduzima mogućnost da prijavljuju preko 70 bodova), jedan ispitanik odgovara:

„Potpuno opravdan. Ukoliko važi za one studijske programe koji su se akreditovali na 60+za godinu+preneti predmeti, gde neki predmeti nose 18–20 ESPB, što daje skor oko 72 minimum, onda mora da važi i za sve ostale studijske grupe“ (profesor, Istorija umetnosti).

U pogledu opravdanosti drugog zahteva (da se vrate budžetski finansirane produžene godine za sve studente koji su ostvarili budžet upisujući četvrtu godinu), nekoliko ispitanika naglašava da su sa tim zahtevom saglasni u kontekstu aktuelnog, ali nedovršenog procesa Bolonjske reforme.

„Verovatno da zbog toga što još uvek nismo sasvim uskladili proces obrazovanja za Bolonjom“ (profesorka, CON).

Profesori (izuzev jednog ispitanika) se slažu da su materijalni troškovi neopravdani i previsoki. Po pitanju školarina postoji prilično usaglašen stav, da neka vrsta troškova mora da postoji, ali ne i oko ocene ko i koliko to mora da plati.

„Obrazovanje mora da košta, samo je pitanje ko treba da plati i da li može da plati“ (profesorka, CON).

„Školarine su visoke, treba ih delom ukinuti, smanjiti svakako“ (profesor, Sociologija).

Idući dalje, neki od ispitanika motiv za izbijanje blokade i ciljeve studentskog pokreta smeštaju u širi društveno-ekonomski kontekstu kome se odvija studiranje u Srbiji, te navode da su zahtevi racionalni i da predstavljaju reakciju na sistem fakultetskog obrazovanja koji je „zatvoren“.

„Motivi su bazirani na isprepletenosti socijalnih i političkih razloga“ (profesor, Sociologija).

Svi ispitanici veruju da postoje „vredni studenti“, koje treba nagraditi za revnosno ispunjavanje obaveza i učenje. Međutim, u intervjuima ostaje maglovito kakva ta nagrada treba da bude i šta treba da se desi s onim manje vredim studentima. Nasuprot „vrednim studentima“ u jednom intervjuu su eksplicitno spomenuti i „lenji studenti“, koje ispitanik definiše kao one koji „neće da uče za 60 bodova“. Stvaranje ove distinkcije je vrlo važno jer ona umnogome određuje i stavove ovog ispitanika u vezi s blokadom. U intervjuu u kome ispitanik navodi da uzrok blokade leži u „nespremnosti studenata da uče“, postoji odsustvo razumevanja studentskih zahteva. Štaviše, ovaj ispitanik blokadu tumači kao „ucenu“ lenje manjine, te samim tim ovu blokadu smatra nelegitimnim metodom studentske bor-

be, budući da uopšte nije u službi interesa i potreba većine studenata. Svi drugi ispitanici navode da su uslovi studiranja i cene školarine bili razlog za nastanak blokade i smatraju da je bar neki od studentskih zahteva bio opravdan. Stavovi profesora najviše se razlikuju po pitanju identifikacije najzaslužnijeg aktera za nastanak blokade i ocene blokade kao metoda borbe. Dok neki profesori kao najodgovornijeg aktera vide studente, drugi smatraju da je za izbijanje blokade najvažniji akter uprava ili sam dekan. Ocene blokade kao metoda studentske borbe se dosta razlikuju i kreću se od neodobravanja i protivljenja do izvesnog razumevanja blokade, što pokazuju sledeći odgovori na pitanje da li je blokada legitimno sredstvo borbe za ostvarivanje studentskih prava:

„Ne!“ (profesor, Istorija umetnosti)

„Jeste, ali joj treba pribegavati samo u krajnjem slučaju“ (profesorka, CON).

„Umerene i nenasilne blokade jesu“ (profesor, Sociologija).

Neodobravanje i protivljenje blokadi proizlaze iz doživljaja blokade kao svesnog odabira borbe kojim se zaobilaze zakonska pravila i legitimni kanali putem kojih bi mogli da se realizuju studentski zahtevi, dok se pak iza odobravanja krije stav da je blokada u datim uslovima bila opravdana, „kao odgovor na nespremnost uprave da razgovara sa studentima“. Međutim, i profesori „blagonakloni“ prema blokadi kritikuju blokadere zbog „suprotstavljanja nastavnicima i studentima koji žele nastavu“ i zameraju im „odsustvo saradnje s nastavnicima“.

Za analizu odnosa između profesora i studenata neophodno je uzeti u razmatranje i samorazumevanje njihovog položaja kao mogućih adresa za studentske probleme, s obzirom na to da su prepoznati kao akteri s delatnim potencijalom iz perspektive ispitivanih studenata (blokadera i deblokadera).

Mišljenja profesora o mogućnostima vlastitog angažmana kojim bi uticali na tok protesta su različita: tri ispitanika navode da profesori imaju moć da utiču na tok i ishode blokade, a dva da oni ni na koji način ne mogu da utiču na protest. Interesantno je da ispitanici koji veruju da profesori imaju moć da utiču na tok i ishode studentskih protesta, istovremeno smatraju da oni nisu bitno uticali na tok prethodne blokade. Uzrok odsustva angažmana koji bi bitno uticao na tok protesta dva ispitanika vide u odsustvu unutargrupne solidarnosti među profesorima, dok jedan smatra da taj vid angažmana nije u „opisu njihovog posla“, te da bi uključivanje u studentski protest predstavljalo izlišno rasipanje energije.

„Mogli su, da su bili kompaktnija grupa i žao mi je što nismo. Ali očigledno nismo, već smo i sami podeljeni i prečesto vođeni samo sopstvenim interesima. Dakle, ovakvi kakvi smo – nismo mogli“ (profesorka, CON).

„Mogli su, ali zašto bi to činili? Oni nisu odgovorni za obezbeđivanje nesmetanog odvijanja nastavnog procesa“ (profesor, Sociologija).

Ispitanici ne vide nastavni kadar Filozofskog fakulteta kao kolektivnog aktera u uslovima protesta, budući da postoje brojne nesuglasice i sukobi interesa među pojedincima koji spadaju u ovu grupu. Iskazi ispitanika ukazuju na to da ispitanici smatraju da mogućnost da nastavnici utiču na protest proizlazi iz strukture visokoškolske ustanove, te da u praksi ne dolazi do realizacije akcionog potencijala nastavnika usled odsustva kvalitetne komunikacije među kolegama.

„Samo je manjina podržavala studente, većina se ili (1) bojala zatvaranja fakulteta, ili (2) ne podnosi levicu (liberali), ili su (3) nacionalisti“ (profesor, Sociologija).

„Reakcije su bile različite, ali generalno mi je bilo teško da razumem mnoge od njih koji su se prema studentima u blokadi odnosili kao prema kriminalcima, a ne kao sagovornicima“ (profesorka, CON).

Inicijativa nekih profesora da se na fakultet pozove policija da okonča blokadu dodatno je podelila pripadnike ove grupe: dok su je jedni pokrenuli ili rado podržali, drugi su joj se oštro protivili, smatrajući da ona oličava „konzervativizam i autoritarnost“. Sam dekan je u medijima izjavio da postoje pritisci dela profesora, dela studenata (antiblokadera) i dela roditelja da se pozove policija, ali da uprava pokušava da sve reši „mirnim putem“ (Arsenijević, „Sve više prijava protiv studenata“), kao i da joj „ne pada [...] na pamet da policija ulazi na fakultet i razbija blokadu“ (Arsenijević, „Uprava: Veliki teror manjine na Filozofskom fakultetu“). Međutim, „mirno“ rešavanje blokade za dekana nije podrazumevalo pregovore uprave sa studentima u protestu, niti bilo koju drugu aktivnu strategiju uprave, tako da je za dekana potreba za normalizacijom rada fakulteta prepuštena nadanjima „da će zdrav razum pobediti“ (Arsenijević, „Uprava: Veliki teror manjine na Filozofskom fakultetu“). Dekanovo naglašavanje vlastite zabrinutosti za bezbednost dekanata, kolega i studenata koji ne učestvuju u blokadi navodi na zaključak da, iako uprava u datom trenutku eksplicitno odbacuje predloge da se pozove policija, dekan tu mogućnost ipak ostavlja otvorenom ukoliko se blokada bude nastavila (Arsenijević, u: „Sve više prijava protiv studenata“).

Važno je napomenuti da ispitanici koji u sebi vide potencijal da deluju u uslovima blokade istovremeno dele uverenje da su profesori značajni akteri u realizaciji studentskih prava. Ovo uverenje je podstaklo neke od ispitanika da u minulom protestu participiraju u nekim od aktivnosti koje su organizovali studenti, poput učešća u alternativnim predavanjima ili posete plenumu/zboru. Međutim, čak i kod onih koji su studentske zah-

teve (ili barem neke od njih) smatrali opravdanim i koji su pokazali veću spremnost da učestvuju u aktivnostima studenata u blokadi, postoji sumnja da je način na koji je konkretna blokada realizovana neadekvatan i da su konkretni potezi koje su studenti u protestu povlačili pogrešni.

„U ovoj blokadi sam išla na neke zborove studenata... ali nisam umela da doprinesem. Takođe, učestvovala sam u razgovorima na fakultetskim većima, pokušavajući da usmerim diskusiju tako da se problem sagleda iz perspektive studenata i da se problemu pristupi kao kroz mirno rešavanje konflikta“ (profesorka, CON).

„Držao sam alternativna predavanja i savetovao blokadere da ne prelaze liniju kada blokada postaje kontraproduktivna“ (profesor, Sociologija).

Međutim, svi ispitanici, čak i oni koji smatraju da mogu doprineti ostvarivanju studentskih prava, naglašavaju da borba za prava zavisi prvenstveno od studenata i njihovog organizovanja. Među ispitanicima postoji snažno uverenje da dobro organizovani studenti mogu značajno da doprinesu afirmaciji studentskih potreba, ali ne postoji jasan stav o tome koji metod borbe za studentska prava i koja organizaciona forma zapravo predstavljaju dobro organizovane studente. Iz svega dosad navedenog jasno je da to nije blokada, međutim, iz prikupljene građe se može zaključiti da ispitanici ni studentski parlament ne doživljavaju kao najbolju organizacionu formu. Oni navode pod kojim uslovima bi parlament možda bio dobar kanal za artikulaciju studentskih zahteva, ali su svesni da je ostvarivanje takvih uslova otežano u postojećoj sredini.

„Od istinski posvećenih, dobro organizovanih, efikasnih i dobro informisanih studenata, koji neće graditi političku karijeru, već će se baviti svim nastavnim i studentskim pitanjima i problemima“ (profesor, Istorija umetnosti).

„Nužan je, ali ga treba kontrolisati da ne bude privezak vlasti i uprave fakulteta“ (profesor, Sociologija).

„Nije to loše, pod uslovom da parlamentarci uživaju legitimitet među studentima“ (profesor, Sociologija).

U datom društvenom kontekstu i uslovima Bolonjske reforme na fakultetima, u studentskim borbama u prvi plan izbijaju zahtevi koji se uglavnom tiču organizacionih i finansijskih uslova studiranja. Iako jedan ispitanik ove zahteve dovodi u vezi sa širim društvenim kontekstom, ostali ispitanici smatraju da su studenti fokusirani samo na neposredno zadovoljenje svojih interesa i da ne afirmišu zahteve koji se tiču drugih društvenih grupa. Profesori koji su učestvovali u istraživanju ističu da bi bili spremniji da podrže studente kada bi ciljevi studentskih borbi bili i u inte-

resu drugih grupa, odnosno kada bi njihovi zahtevi bili usmereni u pravcu rešavanja nekih opštijih društvenih problema.

„A u protestima '95–96, a i ranije sam učestvovala kao podrška studentima u svemu... Zato što su oni imali široko društveno značenje“ (profesorka, CON).

Zaključak

Naposletku, suočavamo se s pitanjem da li je postojala solidarnost između profesora i studenata u blokadi. Analiza prikupljenog materijala ukazuje na to da različiti akteri ciljeve blokade doživljavaju na različiti način. Profesori studentsku borbu dovode u vezu sa drugim promenama u akademskom polju, kao što je npr. zatvaranje univerziteta, koje pak predstavljaju deo širih društvenih procesa, ali činjenicu da su u studentskim zahtevima u prvi plan istaknuti problemi u vezi s uslovima studija, profesori tumače kao studentsku zainteresovanost samo za poboljšanje vlastitog položaja. Ako se ovde izloženi empirijski materijal čita u svetlu Altbahove teorije, stiče se utisak da profesori blokadu 2014. godine tumače kao vid okazionog studentskog aktivizma. Nasuprot profesorima, studenti blokaderi teže da vlastitu borbu predstave kao vrednosno orijentisanu, usmerenu u pravcu šire društvene promene. Oni smatraju blokadu reakcijom na opšte društvene prilike i metodom borbe kojim istovremeno žele da reše najveće probleme u vezi sa uslovima studija, kao i da problematizuju pitanja od opšte društvene važnosti, poput dostupnosti i kvaliteta obrazovanja, nezaposlenosti, neefikasnosti javnih institucija.

Među ispitanicima je identifikovan izvestan stepen razumevanja za zahteve formulisane u blokadi 2014. godine. Blokaderi su sigurni u ispravnost ciljeva svoje borbe, antiblokaderi pokazuju izvesno nepoverenje prema zahtevima, ali ih neki među njima smatraju racionalnim odgovorom u datoj situaciji, a profesori pokušavaju da zahteve smeste u socijalni kontekst u kome blokada nastaje. Među ispitanicima preovladava mišljenje da studentski zahtevi nastaju kao odgovor na društvene probleme, a studentsko zalaganje za bolje uslove i niže troškove studiranja se smatra opravdanim. Međutim, kada je u pitanju metod borbe, samo studenti u protestu nedvosmisleno vide blokadu kao jedini mogući mehanizam za realizaciju svojih ciljeva. Skoro svi profesori, kao i većina antiblokadera, blokadu smatraju nelegitimnim načinom delovanja. Blokada 2014. godine, a verovatno nijedna buduća blokada, neće naići na dobar prijem kod nastavničkog kadra. Saglasnost većine ispitanih profesora sa zahtevima koje su formulisali studenti u protestu nije bila dovoljna da oni podrže studente, budući da profesori osporavaju taktike kojima su se studenti u protestu služili. Tra-

gom Hiršove definicije solidarnosti, može se reći da solidarna akcija između profesora i studenata u blokadi 2014. godine nije bila moguća. Uprkos postojanju izvesnog razumevanja koje su profesori iskazali za studentske zahteve, razlike u razumevanju karaktera blokade, kao borbe za rešavanje seta precizno definisanih pitanja u vezi sa uslovima studija ili kao strategije kojom se u istom mahu rešavaju studentski problemi i pokreće talas šire društvene promene, otežale su uspostavljanje komunikacije i saradnje između ovih grupa. Da bi se govorilo o solidarnosti između različitih grupa u protestu, potrebno je da jedna grupa prihvati ne samo načela već i taktike protesta. U slučaju blokade, profesori ne samo da ne prihvataju blokadu kao metod studentske borbe, već neretko i žustro kritikuju i osporavaju ovaj oblik delovanja kao mehanizam za ostvarivanje bilo kojih ciljeva.

Analizom prikupljene građe stiče se utisak da ne postoji jedna zajednička vizija poželjnog metoda delovanja za ostvarivanje studentskih prava ni među studentima ni među profesorima, a kamoli zajednička vizija koju bi delile ove dve grupe ispitanika. Odsustvo zajedničkog stava u pogledu vlastitih interesa i načina da se oni realizuju, kako u grupi studenata, tako i u grupi profesora, onemogućava izgradnju jake baze za udruženo delanje koju bi odlikovala unutargrupnu solidarnost. Na tom tragu, a s obzirom na definiciju pojma solidarnosti, izgradnja solidarne akcije između ove dve grupe moguća je ukoliko bi došlo do međusobnog razumevanja, identifikacije zajedničkih interesa i uspostavljanja relativne saglasnosti oko mehanizama delovanja, što je bitno otežano u postojećem režimu rada i finansiranja univerziteta.

Literatura

- Baćević, Jana (2012): „Veliko dupe univerziteta. Razgovor sa Janom Baćević“, *Stvar: časopis za teorijske prakse*, No. 4, str. 59–72.
- Flere, Sergej (1973): *Obrazovanje za sve? Oglad o obrazovanju kao činiocu društvene strukture*, Duga, Beograd.
- EUYOUPART (2005): *Political Participation of Young People in Europe – Development of Indicators for Comparative Research in the European Union*, Final Report, Institute for Social Research and Analysis, Vienna.
- Golubović, Zagorka. (ur.) (2007): *Politika i svakodnevni život III: Probudene nade – izneverena očekivanja*, Beograd, Fondacija Heinrich Boll – Regionalni ured za Jugoistočnu Evropu.
- Hirsch, Eric L. (1986): „The Creation Of Political Solidarity In Social Movement Organizations“, *Sociological Quarterly The Sociological Quarterly*, Vol. 27, No. 3, str. 373–387.
- Hirsch, Eric L. 1990. „Sacrifice for the Cause: Group Processes, Recruitment, and Commitment in a Student Social Movement“, *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 2, str. 243–254.

- Ilišin, Vlasta (2008): „Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas“, *Sociologija i prostor – časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol. 46, No. 3/4, str. 221–240.
- Jarić, Isidora, Živadinović, Ivana (2012): „Politička aktivnost mladih“, u: Tomanović, Smiljka. (ur.) *Mladi – naša sadašnjost: istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*, Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, str. 183–197.
- Jarić, Isidora, i Vukasović, Martina (2009): „Faktori slabe efikasnosti studiranja u uslovima bolonjske transformacije visokog školstva u Srbiji“, *Filozofija i društvo*, No. 2, str. 119–151.
- Kanzleiter, Boris (2009): „1968. u Jugoslaviji tema koja čeka istraživanje“, u: Tomić, Đorđe, Atanacković, Petar. (ur.) *Društvo u pokretu. Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Cenzura, Novi Sad. Kovačić, Marko (2014): „Studenti kao društveni i politički subjekt“, *Političke perspektive*, Vol. 4, No. 11, str. 43–60.
- Lazić, Mladen (2011): *Čekajući kapitalizam: nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*, Službeni glasnik, Beograd.
- Liessmann, Konrad, Paul (2008): *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Jasenski i Turk, Zagreb.
- Milić, Anđelka (1987): *Zagonetka omladine*, CID – IDIS, Beograd, Zagreb.
- Milić, Anđelka, Čičkarić, Lilijana (1998): *Generacija u protestu*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd.
- Mimica, Aljoša (1997): „Buđenje građanskog društva? Protest u Srbiji 1996/97 u sociološkoj perspektivi“, *Sociologija*, Vol. 39, No. 1, str. 19–24.
- Pavlović, Olivera, Bogdanović, Marija (1997): „Hronologija protesta u Srbiji: novembar 96 – mart 97“, *Sociologija*, Vol. 39, No. 1, str. 135–144.
- Pavlović, Zoran (2012): „Prediktori izborne apstinencije mladih u Srbiji“, *Primjenjena psihologija*, Vol. 6, No. 1, str. 5–21.
- Popov, Nebojša (1990): *Društveni sukobi – izazov sociologiji*, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd.
- Tomanović, Smiljka. et al. (2012): *Mladi – naša sadašnjost: istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Čigoja štampa: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd.
- Tomanović, Smiljka, Stanojević, Dragan (2015): *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*, SeConS grupa za razvojnu inicijativu, Beograd.

Internet izvori

- Al Jazeera Balkans. Mjesec dana blokade Filozofskog fakulteta u Beogradu, 13.11.2014. <https://www.youtube.com/watch?v=4RNE0hmeQt0>, pristupljeno 13.6.2017.
- RTS. Arsenijević: Krivična prijava zbog napada, 1.12.2014. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1766190/arsenijevic-krivicna-prijava-zbog-napada.html>, pristupljeno 13.6.2017.

RTS. Arsenijević: Sve više prijava protiv studenata, 28.11.2014. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/1764633/arsenijevic-sve-vise-prijava-protiv-studenata.html>, pristupljeno 13.6.2017.

Studio B. Obustavljena blokada Filozofskog fakulteta, 3.12.2014. <https://www.youtube.com/watch?v=ZXtPqONuPD0>, pristupljeno 13.6.2017.

Večernje novosti. Uprava: Veliki teror manjine na Filozofskom fakultetu, 14.11.2014. <http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:519523-Uprava-Veliki-teror-manjine-na-Filozofskom-fakultetu>, pristupljeno 13.6.2017.

THE POSSIBILITY OF SOLIDARITY BETWEEN PROFESSORS AND STUDENTS IN PROTEST

Abstract: After a review of the history of student protests in Belgrade and of the relationship between professors and students therein, the paper examines the relationship between these actors during the blockade of the Belgrade Faculty of Philosophy in 2014. In order to analyse this relationship, the author considers the following questions: did professors show any understanding for student demands? did both students and professors perceive the blockade as a legitimate form of struggle for student demands? has there been any solidarity between professors and students during the protest? Student attitudes toward the protest and the professors' role in it are described first, while the second part of the paper discusses the professors' attitude toward the blockade and their understanding of their own role in it.

Key words: solidarity, student protests, teacher activism, methods of student struggles, student demands.